

3. Неменский Б. М. Мудрость красоты: О проблеме эстетического воспитания: Кн. для учителя. / Борис Михайлович Неменский / – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1987. – 255 с., 32 л. ил.: ил.
4. Семенов В. Е. Искусство как межличностная коммуникация: (Соц.-психол. концепция). / Владимир Евгеньевич Семёнов / – СПб. : Изд-во С.-П. ун-та, 1995. – 200 с.
5. Тагильцева Н. Г. Развитие самосознания ребенка средствами искусства (Идеи последнего столетия). / Наталья Григорьевна Тагильцева / Искусство и образование. – 2001. – № 3. – С. 13 – 16.
6. Худушин Ф. С. Эстетическое отношение к природе. /Фёдор Семёнович Худушин / – М. : Знание, 1977. – 64 с.

The article analyzes the psychological mechanisms of the perception of works of art and certain psychological peculiarities of the aesthetic attitude, justifies the role of arts in the communication of preschool children with nature, characterizes the state of modern preschool in the aesthetic education; discloses the elements of working with children of senior preschool age as to the use of paintings.

Key words: art, psychological mechanisms of perception, aesthetic education, the children of senior preschool age, the system of working.

УДК 372.416

Шевчук Л. М.*

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО РОЗВИТОК ЧИТАЦЬКИХ УМІНЬ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті розглянуто способи розвитку читацьких умінь учнів початкових класів сільської школи, розроблені та апробовані у навчально-виховному процесі В.О. Сухомлинським.

Ключові слова: читацькі уміння, навчання читати, розвиток читацьких умінь, розвиток молодших школярів сільської школи, В.Сухомлинський.

Модернізація початкової освіти на засадах компетентнісного підходу потребує спрямування навчального-виховного процесу на формування основних компетентностей учнів. Зокрема, навчально-пізнавальний (інформаційний) блок компетентностей забезпечує уміння критично оцінювати інформацію, включати нові знання у когнітивні структури особистості.

Важливою складовою зазначеного вище інформаційного блоку є читацька компетентність – здатність самостійно, активно, цілеспрямовано сприймати текст, оцінювати та творчо опрацьовувати його залежно від вікових та пізнавальних можливостей і потреб, вступати в діалог з автором, самостійно і продуктивно працювати з книжкою та періодичними виданнями.

Мета статті полягає у розгляді педагогічних поглядів В.О. Сухомлинського на формування читацьких умінь учнів початкових класів сільської школи.

Аналіз наукових досліджень з проблеми виявив різноманітність думок щодо виокремлення, формування читацьких умінь учнів початкових класів. Суть процесу читання та його складові розглядали Д.Б. Ельконін, Т.Г. Єгоров, О.Я. Савченко, І.П. Гудзик та ін. Проблемою навчання читання займалися С.В. Бондарено, Г.Г. Гранік, Л.П. Добраєв, З.І. Кличнікова, І.Ф. Неволін, Н.Ф. Скрипченко, О.Н. Хорошковська, В.О. Мартиненко, О. Джебелей та ін. Зокрема, Н.Ф. Скрипченко та О. Джебелей виокремили читацькі уміння

* © Шевчук Л. М., 2012

молодших школярів, Н.Ф. Скрипченко, С.І. Дорошенко, О.Я. Савченко, І.П. Гудзик описали прийоми, методи, види завдань для їх формування.

Разом з тим спостерігається недостатність розгляду особливостей розвитку читацьких умінь учнів початкових класів в умовах сільського навчального закладу. Актуальним для зазначеної вище проблеми є аналіз спадщини В.О. Сухомлинського на предмет виявлення ефективних методичних прийомів для розвитку читацьких умінь молодших школярів.

Науковці трактують термін «читання» як процес відтворення звукової форми слів за їх графічними моделями (буквами) – виконання операцій зі злиття спочатку в склади, а потім і в слова окремих звуків, позначених на письмі буквами [3].

Для читання, як специфічного виду комунікативно-пізнавальної діяльності людини характерна взаємодія зовнішньої і внутрішньої сторін. Виходячи зі сказаного вище, О. Дзержелай виділяє дві групи читацьких умінь: 1) уміння, що пов'язані з відтворенням звукової форми слова – спосіб, правильність (безпомилковість), темп читання; 2) уміння, що ґрунтуються на виявленні й усвідомленні смислової інформації – свідомість (розуміння), виразність читання [2].

На наш погляд, найбільш повно читацькі уміння перелічує Н.Ф. Скрипченко: володіння технікою читання, усвідомлене сприймання того, що читає учень, наявність інтересу до книги як джерела пізнання, вміння орієнтуватися в художній, науково-пізнавальній та довідковій літературі, періодиці для молодшого шкільного віку.

Зокрема техніка читання охоплює такі компоненти: спосіб, правильність, виразність, темп. Кожний із компонентів техніки читання окремо і в сукупності підпорядкований смисловій стороні читання, тобто розумінню тексту, адже «внутрішня сторона читання – це осмислення і розуміння читачем змісту прочитаного» [5, с. 52].

У педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського знаходимо цікаві ідеї та ефективні методичні для ефективного розвитку читацьких умінь учнів початкових класів, апробовані у навчально-виховному процесі сільської школи.

На думку видатного педагога, насамперед слід пробудити в учнів інтерес до читання. Зокрема, до того, як почати читати, дитина, для того, щоб відчувати красу художніх образів, повинна почути читання вчителя, матері, батька. Разом з тим потрібно переконати школярів у тому, що читання є необхідним у житті.

Учні мають усвідомлювати, що на сьогодні людство створило силу-силенну книжок. Водночас потрібно показати їм красу, мудрість, глибину окремої книжки. Перше захоплення (яке зачіпає думки, душу, серце) – це має бути захоплення книжкою. До того ж, вчитель має прищепити його так, щоб кожна дитина назавжди полюбила читання, змогла самостійно орієнтуватися у книжковому царстві.

Одним із дієвих засобів, який сприяє розвитку інтересу до читання та ефективному формуванню читацьких умінь учнів, є сповнений яскравими образами, звуками, мелодіями, цікавий, різноманітний навчальний процес, який проходить у світі казки, гри, фантазії, творчості та сприяє всебічному розвитку особистості.

Разом з тим не можна забувати чітко визначену навчальну мету, під час досягнення якої слід поважати дитяче незнання. Педагог-митець наголошує на тому, що у перші дні шкільного життя читання може стати для дитини важкою, втомливою справою, яку супроводжує безліч невдач. Педагогічна мудрість вчителя має полягати у тому, щоб дитина ніколи не втрачала віри в свої сили, не впадала у відчай через невдачі. Кожне її зусилля має бути хоча б маленьким просуванням уперед. Водночас В.О. Сухомлинський спостерігав, як легко діти запам'ятовують літери, складають з них слова, коли цей вид роботи осяяний інтересом, пов'язаний з грою, супроводжується малюванням. Поступово у життя першокласників починають входити книжки-картинки.

В.О. Сухомлинський вважав, що значною мірою полегшує весь процес навчання не тільки в початкових, а й у середніх і старших класах якомога раннє навчання читати (сформоване до початку навчання у школі вміння читати): «...чим раніше дитина почала читати, чим орга-

нічніше пов'язане читання з усім її духовним життям, тим складніші процеси мислення, що відбуваються під час читання, тим більше дає читання для розумового розвитку» [9, с. 65].

Що ж означає «добре читати»? На думку визначного педагога, насамперед, – це володіти технікою читання. Адже досвід багатьох вчителів переконує в тому, що саме високий рівень техніки читання є однією з найважливіших умов свідомого навчання, лише тоді книжка може відігравати велику роль у духовному дитини.

Швидко й свідомо читати – це значить уміти “сприйняти очима і в думці частину речення чи невелике речення цілком, відірвати свій погляд від книжки, вимовити те, що запам'яталося, і водночас думати – не тільки про те, що читається, а й про якісь картини, образи, уявлення, факти, явища, пов'язані з матеріалом, що читається” [8, с. 476]. Для того, щоб читання було швидким і свідомим, щоб дитина швидко сприймала зором і думкою цілу групу слів необхідна система вправ.

Цікавою методичною знахідкою В.О. Сухомлинського є такий спосіб перевірки швидкості і свідомості читання молодших школярів: учень перший раз читав текст, а на дошці вчитель вивішував яскраву картину, пов'язану зі змістом твору. Якщо школяр, читаючи текст, не міг відірвати погляду від книжки, щоб до кінця читання добре роздивитися картину, запам'ятати деталі, відсутні у тексті, це означало, що він не вмів читати. «Учень, який у процесі читання не може нічого сприйняти, по суті не вмів одночасно читати й думати, а це якраз і не можна назвати свідомим читанням» [8, с. 476–477].

Саме до описаного вище рівня необхідно вдосконалювати читання вже у початковій школі. Зокрема у I класі читання має бути духовною потребою дитини, а не зводиться лише до вправ для вдосконалення техніки читання (через 3 місяці після початку навчального року першокласники у Павлишській школі вже розпочинали читання цікавих казок та оповідань). До закінчення II класу учні повинні навчитися так вільно, виразно й свідомо читати, щоб сприймати очима як єдине ціле невеличкі речення й закінчені частини великих речень, разом з тим читаючи, думати.

Індивідуальне читання має бути духовною потребою дитини. Так у школі В.О. Сухомлинського кожен молодший школяр кожні 1-2 тижні читав нову книжку. На думку відомого вчителя-митця – це необхідна умова для вироблення твердого, стійкого вміння вільно читати й розуміти прочитане.

Разом з тим буває й так, що дитина може вільно, безпомилково читати, та книжка “не стала для неї тією стежиною, що веде до вершини розумового, морального і естетичного розвитку» [9, с. 194].

Для того, щоб найважливішим вогнищем захоплення стало читання, школа повинна бути царством книжки. В.О. Сухомлинський підкреслював, що навіть якщо село знаходиться у найвіддаленішому куточку країни, у школі має панувати книжка, тоді навчальний заклад може працювати на такому ж рівні педагогічної культури і досягти таких самих результатів, як у великих культурних центрах.

І мова йде не лише про наповнення бібліотек, а про те, щоб книжка увійшла в життя учнів, стала їх щоденною потребою. Виховання любові і поваги до книги є одним із найголовніших і найбільш складних завдань школи.

За допомогою світу книжки можливо владарювати над думками учнів: спрямовувати розширення кругозору учнів, здійснювати коригуючий вплив на риси характеру учнів тощо. Тому предметом турботи вчителя має бути те, щоб до дитячих рук не потрапила жодна погана книжка, діти мають жити у світі творів, які ввійшли до золотого фонду української і зарубіжної літератури.

На думку видатного педагога, у початкових класах обов'язково треба створювати куточки книжки (надаючи їм перевагу перед шкільною бібліотекою), добираючи для них доступні і водночас цікаві для дітей книги. Тоді вчитель зможе допомогти кожному учневі підібрати доцільну для нього книгу. Адже ввійти в духовний світ учня може лише те, що відповідає

рівневі його розумового, емоційного, естетичного розвитку. Правильно вибрати, що читати – надзвичайно важливе завдання вчителя.

В.О. Сухомлинський описує класну бібліотеку, яка використовувалася у Павлишській школі для позакласного читання, починаючи з 1 класу. Кожну книжку купували в 15 примірниках (по одній на парту). Бібліотека містила твори, які становлять найбільшу цінність для морального, розумового і естетичного виховання дітей: оповідання, казки, вірші, байки, міфи. Кожна дитина вибирала собі твір, який зацікавив її гарним ілюстраціями, розповіддю вчителя або товаришів про прочитане.

Варто зауважити, що В.О. Сухомлинський надавав виключно важливого значення казкам: «Без казки, без гри уявлення дитина не може жити... Казка – це, образно кажучи, свіжий вітер, що роздмухує вогник дитячої думки й мови. Діти не тільки люблять слухати казку. Вони творять її» [9, с. 32].

Видатний педагог на основі узагальнення багаторічного досвіду переконував, що використання казки, що оволоділа свідомістю і почуттями дитини є невід'ємною умовою для розвитку дитячого мислення і мови.

Цікавою, на наш погляд, методичною знахідкою В.О. Сухомлинського є Кімната казок, у якій діти не тільки слухали, читали, але й фантазували, творили, складали нові казки.

Приділяли увагу й творам інших жанрів – окремі уроки у Павлишській школі присвячували улюбленому оповіданню, особливу увагу приділяли віршам.

Школярі постійно читали нові книжки. Разом з тим, В.О. Сухомлинський наголошував, що твори входять у духовний світ лише тоді, коли дитина хоче прочитати товаришам те, що схвилювало її серце. Учні могли багаторазово слухати, читати, переказувати одну й ту саму казку, оповідання і щоразу відкривати в них щось нове.

Разом з тим В.О. Сухомлинський писав, що педагоги часто висловлюють стурбованість: чому діти читають монотонно, невиразно? Однозначно відповіддю є те, що дитину хвилює одне, а читає вона про інше, що ще раз підкреслює важливість правильності добору творів для читання учнями.

Для того, щоб читання ставало найважливішою духовною потребою дітей В.О. Сухомлинський домогся того, щоб у кожній сім'ї була створена бібліотечка (у декого нараховувала понад 500 книжок) та щомісяця примножувалася.

Почавши з класної, діти поступово вчилися користуватися шкільною бібліотекою.

На наш погляд, у Павлишській школі панував справжній культ книги, який виявлявся ще й таких аспектах. Тридцять першого серпня відбувалося свято книжки, під час якого усі дарували книжки (діти один одному, батьки – дітям), на початку навчального року десятикласники вручали кожному з першокласників книжку, проводилися вечори та ранки виразного читання, двічі на рік відзначалося свято рідного слова, на яке запрошували найстаріших людей села, які вирішували, хто найкраще прочитав оповідання чи вірш.

В.О. Сухомлинський підкреслював вирішальну роль початкової школи та переконував в тому, що повинна насамперед навчити школярів учитися, що є необхідним для успішного проходження наступних ланок освіти та самоосвіти впродовж усього життя. Уміння вчитися включає в себе вміння читати, думати, висловлювати свою думку з приводу прочитаного.

Видатний педагог приділив значну увагу проблемі формування читацьких умінь молодших школярів. Зокрема він використовував різні методичні прийоми для виховання інтересу та мотивації до читання, наголошував на необхідності розвитку за допомогою системи завдань техніки читання, що є необхідною умовою свідомого читання. Навчання читати відомий педагог радив здійснювати у світі краси, гри, казки, музики, малюнка, фантазії, творчості, виявляючи повагу до дитячої нелегкої праці та незнання. Виключно важливого значення В.О. Сухомлинський надавав індивідуальному самостійному читанню учнів, вважаючи його для сільських віддалених від центру країни шкіл дієвою і необхідною умовою для досягнення значних результатів.

Список використаних джерел

1. Антонець М.Я. Дидактичні проблеми загальноосвітньої школи у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського: Монографія. – К : Вища шк., 2008. – 247 с.
2. Джежелей О. Диференційований підхід до формування навички читання у чотирирічній початковій школі. // Початкова школа. – 2002. – №4 – С.10–11.
3. Ельконин Д.Б. Как учить детей читать. – М. : Просвещение, 1976.
4. Керівництво і контроль за читанням у початкових класах: Методичні рекомендації для керівників шкіл і вчителів початкових класів / Авт.-укл. Н.Ф. Скрипченко. – К : ІСДО, 1995. – 52 с.
5. Савченко О.Я. Методика читання у початкових класах: Посібник для вчителя. – К. : Освіта, 2007. – 334 с.
6. Скрипченко Н.Ф. Читання в 2 класі. Посібник для вчителів. Вид. друге, змінене. К., «Радянська школа», 1981. – 160 с.
7. Скрипченко Н.Ф. Читання у першому класі. Посібник для вчителів. Вид. друге, переробл. і доповнене. К. – «Радянська школа». 1977. – 128 с.
8. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.2. К. : Радянська школа, 1976. – 670 с.
9. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина. – К. : Рад. Школа, 1977. – 670 с.

The article deals with the ways of the development of readers' skills of elementary classes pupils in a village school, which were worked out and approved by V.O. Sukhomlynsky.

Key words: *readers' skills, teaching reading, developing readers' skills, evaluation juniour of pupils in a village school, Vasil Sukhomlynsky.*